

Voxid JO'RAYEV,
Farg'ona davlat universiteti dotsenti
E-mail: voxid@gmail.com

DSc, professor I.Siddiqov taqrizi asosida

ANALYSIS OF SOCIO-CULTURAL COMPONENTS IN PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Annotation

This article analyzes the importance of socio-cultural competence in personal and professional development. Types of competence, including value-based, communicative, social work, and self-development main components are considered. Also, the role of culture of behavior in the process of formation of socio-cultural competences among management staff is emphasized. The connection of socio-cultural competence with the study of language and culture, its use in higher education institutions and how it is formed in the educational process will be highlighted. The article shows the importance of forming the ability of managers to overcome social and cultural barriers for successful communication in society.

Key words: Socio-cultural competence, personal development, professional development, value-based competence, communicative competence, social-work competence, self-development, culture of behavior, management staff, language and culture, higher education, communication, social barriers.

АНАЛИЗ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ КОМПОНЕНТОВ ЛИЧНОСТИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

В данной статье анализируется значение социокультурной компетентности в личностном и профессиональном развитии. Рассмотрены виды компетентности, в том числе основные компоненты ценностной, коммуникативной, социальной работы и саморазвития. Также подчеркивается роль культуры поведения в процессе формирования социокультурных компетенций у управленческого персонала. Будет освещена связь социокультурной компетентности с изучением языка и культуры, ее использованием в высших учебных заведениях и тем, как она формируется в образовательном процессе. В статье показана важность формирования способности менеджеров преодолевать социальные и культурные барьеры для успешного общения в обществе.

Ключевые слова: Социокультурная компетентность, личностное развитие, профессиональное развитие, ценностная компетентность, коммуникативная компетентность, социально-трудовая компетентность, саморазвитие, культура поведения, управленческий персонал, язык и культура, высшее образование, общение, социальные барьеры.

SHAXSIY VA PROFESSIONAL RIVOJLANISHDA IJTIMOYIY-MADANIY KOMPONENTSIYALAR TAHLILI

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy-madaniy kompetensiyaning shaxsiy va professional rivojlanishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Kompetensiya turlari, jumladan, qadriyatlarga asoslangan, kommunikativ, ijtimoiy-mehnat, o'zini o'zi rivojlantirish kabi asosiy komponentlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, boshqaruv xodimlarida ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida muomala madaniyatining roli ta'kidlanadi. Ijtimoiy-madaniy kompetensiyaning til va madaniyatni o'rganish bilan bog'liqligi, uning oliy ta'lim muassasalarida qo'llanilishi va o'quv jarayonida qanday shakllanishi yoritiladi. Maqola, rahbar xodimlarning jamiyatda muvaffaqiyatli muloqot olib borishlari uchun ijtimoiy-madaniy to'siqlarni yengish qobiliyatlarini shakllantirish muhimligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-madaniy kompetensiya, shaxsiy rivojlanish, professional rivojlanish, qadriyatlarga asoslangan kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy-mehnat kompetensiyasi, o'zini o'zi rivojlantirish, muomala madaniyati, boshqaruv xodimlari, til va madaniyat, oliy ta'lim, muloqot, ijtimoiy to'siqlar.

So'nggi yillarda "ijtimoiy-madaniy kompetensiya" tushunchasi ta'lim jarayonlarida va kasbiy adabiyotlarda keng qo'llaniladigan atamalardan biriga aylandi. Ushbu atama zamonaviy ko'p madaniyatli dunyoda shaxsning shaxsiy va professional rivojlanishidagi muhim omil sifatida talqin qilinadi. Ijtimoiy-madaniy kompetensiya shaxsning jamiyatdagi roli, o'zini anglash, boshqa madaniyatlar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi va uning ijtimoiylashuv jarayoniga ta'sir qiladi. Ushbu kompetensiya turli madaniyatlar, urf-odatlar va qadriyatlar bilan ishlashni, ularning o'zaro bog'liqligini tushunishni va qabul qilishni talab qiladi.

So'nggi paytlarda "ijtimoiy-madaniy kompetensiya" atamasi kasbiy va uslubiy adabiyotlarda eng ko'p uchraydigan atamalardan biriga aylandi. Quyida shaxsiy va professional

rivojlanishning omili sifatida ijtimoiy-madaniy komponentni o'z ichiga olgan bir qator kompetensiyalarni ko'rib chiqamiz:

Qadriyatlarga asoslangan kompetensiya. Bu dunyoqarash bilan bog'liq bo'lib, shaxsiy qadriyatlar, atrof-muhitni ko'ra olish va tushunish, unda yo'l topish, o'z o'rni va maqsadini anglash, o'z xatti-harakatlari va qarorlari bilan bog'liq maqsadlarni belgilash va ularga ongli munosabatni shakllantirish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Ushbu kompetensiya ta'lim va boshqa faoliyat sharoitida shaxsning o'zini o'zi aniqlash mexanizmini ta'minlaydi. Bu qobiliyatlar talabning individual ta'lim trayektoriyasi va uning hayoti davomida faoliyat dasturini belgilaydi.

Kommunikativ kompetensiya. Bu zarur bo'lgan tilni bilish, yaqin va uzoq masofada odamlar va voqealar bilan o'zaro aloqada bo'lish, guruhlarda ishlash va jamoada turli ijtimoiy rollarni o'zlashtirish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy-mehnat kompetensiyasi fuqarolik va ijtimoiy faoliyat sohasida (fuqarolar, kuzatuvchilar, saylovchilar, vakillar roli), ijtimoiy-mehnat sohasida (iste'molchi, xaridor, buyurtmachi, ishlab chiqaruvchi huquqlari), oilaviy munosabatlar va majburiyatlar, iqtisodiy va huquqiy masalalar, professional o'zini o'zi aniqlash bo'yicha bilim va tajribaga ega bo'lishni nazarda tutadi. Bu mehnat bozoridagi vaziyatni tahlil qilish, shaxsiy va ijtimoiy manfaatlariga mos ravishda harakat qilish, mehnat etikasi va fuqarolik munosabatlarini egallash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Shaxs zamonaviy jamiyatda yashash uchun zarur bo'lgan minimal ijtimoiy faoliyat ko'nikmasiga va funktsional savodxonlikka ega bo'ladi.

O'zini o'zi rivojlantirish kompetensiyasi jismoniy, ruhiy va intellektual o'zini o'zi rivojlantirish, hissiy o'zini o'zi tartibga solish va o'zini qo'llab-quvvatlash usullarini egallashga qaratilgan. Shaxs o'z qiziqishi va qobiliyatlariga mos faoliyat usullarini egallaydi, bu esa uzluksiz o'zini o'zi bilish, zamonaviy inson uchun zarur bo'lgan shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish, psixologik savodxonlik, fikrlash, harakat madaniyatini shakllantirishni anglatadi. Ushbu kompetensiyalar shaxsiy gigiyena qoidalari, o'z-o'zini parvarish qilish, jinsiy savodxonlik va ichki ekologik madaniyatni o'z ichiga oladi. Ular, shuningdek, shaxsiy xavfsiz hayot asoslari bilan bog'liq bir qator fazilatlarni ham o'z ichiga oladi[1].

Faoliyat va muloqot obyekti sifatida insonga tegishli bo'lgan shaxsiy kompetensiyalar:

Sog'liqni saqlash kompetensiyalari (sog'lom turmush tarzi me'yorlarini bilish va ularga rioya qilish, shaxsning jismoniy madaniyati, turmush tarzini tanlashdagi erkinlik va mas'uliyat);

Umumbashariy qadriyatlarga yo'naltirish kompetensiyalari: hayot qadriyatlari, madaniyat qadriyatlari (rasm, adabiyot, san'at, musiqa), fan, ishlab chiqarish, sivilizatsiya, o'z mamlakati, din tarixi;

Fuqarolik kompetensiyalari: fuqarolik huquq va majburiyatlarini bilish va ularga rioya qilish, erkinlik va mas'uliyat, o'ziga ishonch, o'z qadr-qimmatini his qilish, fuqarolik burchlari, milliy ramzlarni bilish va ulardan faxrlanish;

O'zini o'zi takomillashtirish, o'zini o'zi tartibga solish, o'zini o'zi rivojlantirish, shaxsiy va o'quv refleksiya, hayot mazmuni, kasbiy rivojlanish, til va nutq rivojlanishi, ona tili madaniyatiga ega bo'lish, xorijiy tillarni bilish.

Insonning ijtimoiy o'zaro ta'siri va ijtimoiy soha bilan bog'liq kompetensiyalari:

Ijtimoiy o'zaro ta'sir kompetensiyalari: jamiyat, hamjamiyat, guruhlar, oila, do'stlar va sheriklar bilan munosabatlar, mojarolar va ularni hal qilish, hamkorlik, bag'rikenglik, boshqalarni hurmat qilish va qabul qilish (irq, millat, din, maqom, rol, jins), ijtimoiy harakatchanlik;

Kommunikativ kompetensiya: og'zaki va yozma nutq, dialog, monolog, matn yaratish va anglash, an'ana, rasm va odobga rioya qilish, madaniyatlararo kommunikatsiya, xizmat ko'rsatish hujjatlarini, xizmat ko'rsatish tili, chet tillarida muloqot qilish, kommunikativ vazifalar, recipientga ta'sir qilish darajasi.

Inson faoliyati bilan bog'liq kompetensiyalar:

Bilish faoliyatida kompetensiyalar: bilish vazifalarini qo'yish va hal qilish, nostandart yechimlar, muammoli vaziyatlarni qo'yish va hal qilish, samarali va reproduktiv bilim olish, tadqiqot, intellektual faoliyat;

Faoliyatdagi kompetensiyalar: o'yin, ta'lim, mehnat; faoliyat vositalari va usullari: rejalashtirish, loyihalashtirish, modellashtirish, prognoz qilish, tadqiqot faoliyati, turli faoliyat turlarida yo'nalish olish[2].

Ko'p madaniyatli jamiyatda yashash bilan bog'liq kompetensiyalar, millatchilik namoyon bo'lishini kamaytirish

va bag'rikenglikni rivojlantirish uchun zarurdir. Masalan, farqlarni qabul qilish, boshqalarni hurmat qilish va boshqa madaniyatlar, tillar va dinlarga mansub odamlar bilan birga yashash qobiliyati.

Ijtimoiy-madaniy harakat qadriyatlar ta'limotiga (aksiologiya) asoslanadi va insonning qadriyatlar tizimi sifatida madaniyat bilan obyektiv aloqasi belgilanadi. Taraqqiyot g'oyasi umummadaniy qadriyatlarni o'zlashtirib olish, ularning tabiat va insonni buyuk qadriyat sifatida tushunishi, atrofda dunyo bilan uning qonuniyatlari asosida uyg'unlikda yashashga intilishi orqali birinchi o'ringa chiqadi. Ta'limning madaniy jihatdan mos mazmunini shakllantirish, ta'lim tuzilmalarida madaniy tasvirlar va hayot normalarini qayta tiklash taklif etiladi. Bu pedagogik jarayonning umuminsoniy madaniy qadriyatlarga, tinchlik va milliy ma'naviy madaniyatga yo'naltirilishini anglatadi. Bu holat bizga ushbu yondashuvdan ijtimoiy-madaniy kompetensiyani shakllantirishning kontseptual nazariy va uslubiy asosi sifatida foydalanish imkonini beradi. Ijtimoiy-madaniy kompetensiya tarkibiy qismlarining shakllanishi va rivojlanishi rahbar xodimga o'zi muloqot qilayotgan odamlarning ijtimoiy-madaniy xususiyatlariga e'tibor qaratish, aloqa jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy-madaniy to'siqlarni aniqlash va ularni yengish yo'llarini topish imkoniyatini beradi.

Bugungi kunda oliy o'quv yurtlarida til va madaniyatni bir vaqtning o'zida o'rganish, ya'ni maxsus fanlarni o'zlashtirish orqali ijtimoiy-madaniy kompetensiyani takomillashtirish xatolarining oldini olishga yordam beradi. Ijtimoiy-madaniy kompetensiyani rivojlantirish birinchi darsdan boshlanishi kerak, shu jumladan nutqqa xos bo'lgan keng tarqalgan kundalik vaziyatlarni batafsil tavsiflovchi matnlar, shuningdek o'rganilayotgan madaniyatning asosiy qadriyatlar va tushunchalarini ochib beradigan va ma'lum bir tilning so'z boyligi, frazeologiyasi va grammatikasidan to'g'ri va noto'g'ri foydalanishni ko'rsatadigan misollar. Manba sifatida jurnalistik matnlardan foydalanish mumkin, chunki ular nafaqat ona tilida so'zlashuvchilar tomonidan mamlakat va dunyodagi voqealarni tasvirlash uchun ishlatiladigan so'z boyligini, balki ushbu voqealarning o'zini ham o'rganadi.

Ilmiy tadqiqotimiz natijasida oliy ta'lim muassasalari boshqaruv xodimlarida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni shakllantirish jarayonida muomala madaniyatining quyidagi jihatlari shakllantirilishi lozimligi aniqlandi:

boshqaruv xodimlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar;
boshqaruv xodimlar va talabalar o'rtasidagi munosabatlar;

rahbar va xodimlar o'rtasidagi hamkorlik munosabatlari;

ijtimoiy foydali mehnat jarayonidagi ijtimoiy munosabatlar;

mashg'ulotlar davomida shakllanadigan o'zaro munosabatlar;

boshqaruv xodimlarning xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish (salomlashish, minnatdorchilik bildirishi, o'zaro hurmat ko'rsatishi);

ommaviy tadbirlar jarayonida rasmiy munosabat elementlarini shakllantirish.

Bu omillar boshqaruv xodimlar orasida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi va ushbu yo'nalishdagi ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Millatlararo munosabatlar tez-tez kuchayib boradigan zamonaviy dunyoda ijtimoiy-madaniy kompetensiyani rivojlantirish alohida o'rin tutadi. Bu ko'p madaniyatli dunyoda o'zaro munosabatlarga tayyorlik va qobiliyatni anglatadi. Rahbar xodimlar o'rtasida ijtimoiy-madaniy kompetensiyani takomillashtirish o'z mamlakatining vatanparvarlarini tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Agar rahbar boshqa mamlakatlar va xalqlarning madaniyati, urf-

odatlarini va tilini hurmat qilsa va qadrlasa va o'z xalqi yoki mintaqasining madaniyati va an'analarini g'urur bilan ifodalasa, unda dushmanlik yoki raqobatga o'rin yo'q. Zamonaviy sharoitda ijtimoiy-madaniy kompetensiya tarixan ijtimoiy-madaniy makon bilan belgilanadigan va shaxsning jamiyatda ishlashi uchun shart-sharoitlarni belgilaydigan shaxsning bir qator subyektiv xususiyatlarida muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy-madaniy kompetensiyaning asosini jamiyat, undagi xatti-harakatlar qoidalari va usullari haqidagi bilimlar tashkil etadi. Uning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasi ikkalasini ham qanchalik bilishi bilan belgilanadi. Bizning fikrimizcha, nafaqat dunyo, mamlakat, mintaq, ularning xususiyatlari, ulardagi ijtimoiy institutlar, maktab, oila haqidagi ma'lumotlar, balki odamlarning o'zaro ta'sirining xususiyatlari, urf-odatlarini, me'yorlari va xulq-atvor qoidalari ham muhim xususiyatlardan hisoblanadi. Ijtimoiy-madaniy kompetensiya tarkibidagi ijtimoiy-madaniy bilimlar, ko'nikmalar va malakalar to'plami o'z-o'zidan ijtimoiy-madaniy xulq-atvorni ta'minlamasligini ta'kidlash kerak. Biz ijtimoiy-madaniy kompetensiyani bilim va ko'nikmalar to'plamidan kengroq deb hisoblaymiz, bilim va real vaziyat o'rtasidagi aloqalarni o'rnatish qobiliyatiga, muammoni hal qilish uchun mos bo'lgan o'zaro ta'sirning yetarli usullarini aniqlash qobiliyatiga alohida ahamiyat beramiz. Ijtimoiy-madaniy kompetensiya mohiyatining nazariy va amaliy jihatlari, uni aniqlashga turli xil yondashuvlar mahalliy ta'lim tadqiqotlari va amaliyotida o'z aksini topgan. Ta'limning madaniy paradigmasi kontekstida olib borilgan tadqiqotimizda ijtimoiy-madaniy kompetensiya turli xil ijtimoiy madaniyat turlari (axloqiy, gender, milliy, huquqiy), qiziqish sohasidagi bilimlar mavjudligida namoyon bo'ladigan shaxsning integral xususiyati, uni o'rganishda turli xil hayotiy vaziyatlarda odamlar bilan muloqot qilishga tayyorlik, shaxslararo muloqotni baholash usullari sifatida qaraladi. Ta'rifga asoslanib, biz boshqaruv xodimlarining ijtimoiy-madaniy kompetensiyasi tarkibiga axborot, motivatsion, operatsion-faoliyat, kommunikativ, refleksiv kompetensiyalar kiradi deb hisoblaymiz. Ijtimoiy-madaniy kompetensiya zamonaviy ko'p

madaniyatli dunyoda muvaffaqiyatli o'zaro ta'sirning asosiy jihati hisoblanadi. Ushbu vakolat turli madaniy kontekstdagi odamlar bilan samarali muloqot qilish, madaniy va ijtimoiy me'yorlarning xilma-xilligini tushunish va hurmat qilish qobiliyatidir. U madaniy farqlarni bilish va tushunishni, shuningdek, aloqa va xulq-atvorda ularni hisobga olish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Globallashuv va xalqaro hamjamiyatga integratsiya qilish zarurati tufayli ijtimoiy-madaniy kompetensiyaning ahamiyati ortib bormoqda. Ijtimoiy-madaniy kompetensiyani rivojlantirish shaxslararo munosabatlarni yaxshilashga, madaniyatlararo muloqot va hamkorlik samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bu, shuningdek, turli madaniyat vakillari bilan o'zaro munosabatlarni talab qiladigan faoliyatning turli sohalarida kasbiy rivojlanish uchun muhimdir. Ta'lim muhitida ijtimoiy-madaniy kompetensiyani rivojlantirish dasturlarini amalga oshirish boshqaruv xodimlar va ularga turli xil sharoitlarga yaxshiroq moslashishga va xalqaro kontekstda samarali ishlashga tayyor bo'lishga yordam beradi. Shunday qilib, ijtimoiy-madaniy kompetensiya nafaqat shaxsiy tajribani rivojlantirish va boyitishga yordam beradi, balki zamonaviy dunyo sharoitida muvaffaqiyatli ijtimoiy integratsiya va professional o'zaro ta'sirning ajralmas qismidir. Ijtimoiy-madaniy kompetensiya shaxsni jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga tayyorlovchi ko'p qirrali tushuncha bo'lib, uning tarkibiy qismlari madaniyatlararo muloqotdan tortib, shaxsiy qadriyatlar, madaniy bilimlar va ijtimoiy faollikni o'z ichiga oladi. Shaxsiy rivojlanish va jamiyatga integratsiyalashuvda ushbu kompetensiyaning roli beqiyos bo'lib, turli madaniyat va jamiyatlarda muloqot qilish qobiliyatini oshirishda yordam beradi. Ijtimoiy-madaniy kompetensiyani rivojlantirish rahbarlar va boshqa kasbiy xodimlar uchun muhim ahamiyat kasb etib, bu ularning global kontekstda samarali ishlashiga imkon yaratadi. Shu tariqa, ijtimoiy-madaniy kompetensiya nafaqat shaxsiy va kasbiy rivojlanishning muhim omili, balki jamiyatning madaniy va ijtimoiy integratsiyaga erishishining zaruriy sharti hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Хуторской А.В. Практикум по дидактике и современном методикам обучения. – СПб.: Питер, 2004. – С. 141.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. – М.: Исслед.центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 10.
3. Корнеева И.Л. Семейное право : учебник и практикум для вузов / И.Л.Корнеева. - 3-е изд., перераб. и доп. - Москва : Юрайт, 2023. - 361 с.
4. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. Продвинутый курс. - Москва: АСТ: Астрель, 2008. – 238 с.
5. Рузметова М.Ш., Умумий ўрта таълим 5-7 синф ўқувчиларига инглиз тилини ўқитишда компетенцияларни ривожлантириш технологиялари: автореф.Тошкент. – 2021 – Б. 66.
6. Жакбарова З. Талабаларнинг ижтимоий-маданий компетентлигини шакллантиришнинг назарий методологик асослари // Экономика и социум, 2021, №9 (88). – Б. 1-5.
7. Воробьев Г.А. Развитие социокультурной компетенции. Иностранные языки в школе // ЗАО РЕЛОД, Москва, 2003. – С. 30.